

Şeyda KIRBAŞ¹

Ölüm Sosyolojisi

Yazar: Adem SAĞIR, Phoenix Yayınevi, 2.Baskı, Ankara,2017, ISBN 978-605-4627-68-4, 336 Sayfa

Yayın Geliş Tarihi: 11.10.2025

Yayın Kabul Tarihi: 17.10.2025

Bu inceleme yazısında *Ölüm Sosyolojisi* kitabının 2017 yılında Phoenix yayınevi tarafından yayınlanan eserin 2.basımı kullanılmıştır. Eser, Türkiye’de “ölüm sosyolojisi” başlığı altında yürütülecek akademik tartışmalar için hem kuramsal hem de metodolojik bir referans noktası oluşturmakla birlikte sosyal bilimler literatürüne önemli bir katkı sunmaktadır.

Yazar Adem SAĞIR, 1982 yılında Trabzon’da doğmuştur. 2021 yılından bu yana Karabük Üniversitesi Sosyoloji Bölümü’nde profesör olarak görev yapmaktadır. Araştırma ilgi alanları, büyük ölçüde kültür ve kimlik konularına odaklanmakta; özellikle ölüm ve ölmek teması üzerine yoğunlaşmaktadır. Sağır’ın *Ölüm Sosyolojisi* adlı kitabı, bu alandaki ilk ve tek öncü çalışmalardan biri olarak kabul edilmektedir.

¹ Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, seydakirbas990@gmail.com, ORCID: 0009-0000-2561-8825.

Ölüm Sosyolojisi kitabı dört ana bölümden oluşmaktadır. Temelde tarama ve betimleme yöntemi kullanmayı tercih eden Sağır, çıktığı seyahatlerle etnografik yöntemi de destekleyici olarak kullanmayı tercih ettiği görülmektedir. Çalışmanın temel iddiası, toplumsal üretimlerin ölüm etrafında gerçekleştiği önermesi üzerine kurulmaktadır.

Eserin ilk bölümü “*Ölüm Sosyolojisinde Basamaklar*” başlığı altında ölümün sosyolojik olarak ele alınabilirliği, ölüm-korku ilişkisi, ölümün anlamsal sınırlılıkları ve modern toplumda ölümün anlamı gibi alt başlıklardan oluşmaktadır. Bu bölümde Sağır, ölümün hem geleneksel hem de modern toplum bağlamında nasıl konumlandığını karşılaştırmalı biçimde ele almaktadır.

Geleneksel toplumlarda ölüm, dinsel bakış açıları, semboller sistemi ve rol kayıpları üzerinden anlamlandırılmaktadır. Ölüm burada yalnızca biyolojik bir son değil, kültürel bir olgu ve toplumsal bir paylaşım alanı olarak görülmektedir. Yazar, semboller sistemi çerçevesinde ölümü; kültürel bir unsur, psikolojik baskı kaynağı, toplumsal paylaşımların bütünü, imgesel bir temsil ve yeniden üretim alanı olarak betimlemektedir. Bu yaklaşım, ölümün bireysel tecrübenin ötesinde toplumsal bir inşa süreci olduğunu göstermektedir.

Modern toplumlarda ise ölüm, farklı bir anlam boyutu kazanmaktadır. Ölüm artık hayatın doğal bir parçası olmaktan çıkarak, bireyin yaşamının son evresinde “yanlılıkla” gerçekleşen bir durum gibi algılanmaktadır. Bu dönemde geleneksel kalıpların belirlediği törenlerin içeriği giderek boşaltılmış, bireyler artık evlerinde ailelerinin yanında değil, hastanelerde yalnız başına ölmeye başlamıştır. Böylece ölüm, bireysel deneyimden çıkarak kurumsallaşmış bir sürece dönüşmektedir.

Modernizmle birlikte akıl ve bilimselleşme olgusu, ölümü bir “hastalık” olarak görmeye başlamış ve kontrol edilebilirlik düşüncesi yaygınlaşmıştır. Bu durum, ölümün toplumsal anlamını kökten dönüştürmektedir. Geleneksel toplumlarda birkaç yöntemle tespit edilen ölüm, modern toplumlarda bilimsel ölçütlere dayanarak belirlenmektedir. Son olarak, modern dönemde ölüm, bireysel kaygının ötesine geçerek, kitlesel korkularla birleşen bir “risk” halini almıştır. Böylece modern insan için ölüm yalnızca biyolojik değil, aynı zamanda toplumsal ve küresel bir tehdit olarak yeniden tanımlanmaktadır.

Yazar’ın eserinin ikinci bölümü, “*Sosyolojik Odakta Ölüm- Sosyolojinin Ölümü Analiz Biçimleri*” başlığı altında ölümün toplumsal yansımalarını ve kuramsal çözümlenmelerini kapsamaktadır. Bu bölümde yazar, ölümün sadece biyolojik bir olgu olmadığını aynı zamanda toplumsal, kültürel ve ideolojik bir bağlama yerleştiğini göstermektedir. Bölümde ele alınan alt başlıklar arasında ölümün toplumsal biçimleri, törenlerin merkezindeki işlevi, sosyolojik teoriler ışığında ölüm imgelemi ve kültür-kimlik-ölüm ilişkisi öne çıkmaktadır.

Yazar ilk olarak Avrupa’nın tarihsel deneyimlerinden, özellikle de veba salgınlardan hareketle ölümün toplumsal düzeyde nasıl algılandığını açıklamaktadır. Bu-

rada ölümün yeni bir olgu olmadığı, aksine her dönemde farklı kültürel ve toplumsal anlamlarla kuşatıldığı vurgulanmaktadır. Yazar, bu noktada ölümün toplumsal fonksiyonlarını sistematik bir taslak ile ortaya koymaktadır:

Bireysel ve toplumsal kimliklerin inşası: Ölüm, topluluklar açısından tanınmanın bir yolu ve kültürel kalıpların dışavurumu işlevi görmektedir.

Toplumsal kontrol mekanizması: Ölüm, devlet ve toplum tarafından güç aracı olarak kullanılarak düzenin sürdürülmesine katkı sağlamaktadır.

Sosyalleşme işlevi: Ritüeller, davranışlar ve etkileşimler aracılığıyla birey ve toplulukların sosyalleşmesine hizmet etmektedir.

Toplumsal değişimin izlenmesi: Ölüm etrafında gelişen zihinsel ve kültürel tutumlar, tarihsel süreçte değişimin göstergesi olmaktadır.

Kolektif ruhun oluşumu: Ölüm etrafında şekillenen bütünleşme, anominin ortadan kalkmasına katkıda bulunmaktadır. Bu bağlamda yazar, sosyolojik teorilerin ölüm üzerine düşünme biçimlerine de geniş yer ayırmaktadır.

- Yapısal-işlevselci teori açısından ölüm, sosyal hayatı belirli bir düzene sokan, ritüeller yoluyla bireysel mutluluğu pekiştiren ve toplumsal devamlılığa katkı sağlayan bir unsurdur.
- Çatışma teorisi ise ölümü sınıfsal ilişkilerin, kapitalist üretim biçimlerinin ve güç mücadelelerinin bir yansıması olarak görmektedir. Ölüm, bu bağlamda hem ekonomik çıkarların hem de ideolojik aygıtların bir parçası olarak değerlendirilir.
- Etkileşimci yaklaşımda ise insanların ölüm karşısındaki gündelik pratiklerini, ritüellerdeki yüz yüze etkileşimlerini ve sosyal ilişkiler ağında ölümün işgal ettiği konumu analiz etmektedir.

Yazar, ayrıca modern kuramlarla post modern-perspektiflerin ölüm olgusuna bakışındaki farklılıkları da değinmektedir. Ölüm-kimlik ilişkisinde; bireyin rol kayıpları, toplumsal sosyalleşmesi ve toplumun geleceğe taşınması boyutları üzerinde durulmaktadır.

Eserin üçüncü bölümü “*Sosyolojik Bağlamıyla Ölüm, Beden ve Toplum*” başlığını taşımakta olup, ölümün toplumsal semboller, ideolojiler ve ritüellerle kurduğu çok yönlü ilişkiyi ele almaktadır. Sağır, bu bölümde özellikle simgeler, renkler, hayvanlar, ideoloji ve söylem gibi temalara yoğunlaşarak ölümün toplumsal temsil biçimlerini çözümlenerek aktarmaktadır.

Bu bölüm de her topluluğun gündelik yaşamda toplumsal gelişimi takip edebilmek ve kültürel değerlerini örgütleyebilmek için simgelere ihtiyaç duyduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda ele alındığında simgeler, yalnızca toplumsallaştırıcı işlev görme aynı zamanda toplumun geçmişinden günümüze taşınan kültürel kodların

sürekliliğini de sağlamaktadır. Örneğin; ölümlle ilişkilendirilen renklerin başında siyah gelmektedir. Bunun nedeninin, Avrupa'da veba salgınında hastalığın ilk belirtisinin cildin kararması olduğunu açıklamaktadır. Ölümle bağlantılı hayvan sembolleri de çeşitli anlamlar taşıdığını şu örneklerle desteklemektedir; kelebek veya kuş gibi hayvan figürlerinin ruhun bedenden çıkışını temsil ederken, köpeğin uluması gibi durumlar ölümün habercisi olarak yorumlanmaktadır.

Bölümde ayrıca ölümün simgeselliğinde kullanılan kültler ve nesnelere ayrıntılı biçimde ele alınmaktadır: yer, su ve ağaç kültleri/ giysi ve eşyalar/ateş ve taşlar/gömülme biçimindeki çeşitlilik/yas törenlerindeki semboller, zihinsel anlamlandırma süreçleriyle birlikte açıklanmaktadır. Ölüm-simgeler ilişkisi, toplumsal zihniyet dünyasını anlamak açısından merkezi bir öneme sahip olduğunu öne sürmektedir. Ayrıca ölümün politik, ideolojik ve kültürel bağlamlarda farklı karşılıkları bulunduğunu ifade eden yazar, tipolojik bir tablo üzerinden bu ilişkiyi görünür kılmaktadır. Bu tabloya göre ölümün ideolojik temsilleri; kahraman anıtmezarlar, müzik, mekân isimlendirmeleri ve edebiyat olmak üzere beş ana tipoloji üzerinden incelemektedir.

Bölümün diğer bir odak noktası, ölümlle ilişkili toplumsal ve dini törenlerdir. Tarihsel süreçte ölüm etrafında şekillenen ritüellerin hem sosyal çevre hem de dini kurallar tarafından belirlenen bir bütünleşme işlevi gördüğü vurgulanmaktadır. Ritüellerin temel fonksiyonunun, toplumsal iyileştirme ve önlem alma olduğu belirtilmektedir. Bu işlev, suçluluk duygusundan arınma, kaybın telafisi, ruhun yeniden güçlendirilmesi ve toplumsal canlılığın yeniden sağlanması biçimlerinde ortaya çıktığını ifade etmektedir. Özellikle dini törenler, sembolik bir "arınma" süreci olarak ele almakta ve birey-toplum bütünlüğünü yeniden tesis eden yapılar olarak değerlendirmektedir.

Eserin dördüncü bölümü, "Ölüm Endüstrisi ve Ölü Bedenlerin Yönetimi" başlığı altında, ölü bedenlerin toplumsal düzen içerisinde nasıl yönetildiğini ele almaktadır. Yazar, ölümün yalnızca bireysel bir deneyim değil, aynı zamanda toplumsal işleyişe entegre edilen bir süreç olduğunu vurgulamakta ve bu sürecin hem geleneksel hem de modern toplumlarda farklı biçimlerde ortaya çıktığını ifade etmektedir.

Yazar'a göre geleneksel toplumlarda ölü bedenler, mistik ve dinsel anlam dünyalarıyla bütünleşmiş, ölümlle ilgili ilk uzmanlık alanları ise büyüsel ve dinsel uygulamalar etrafında şekillenmiştir. Modern döneme gelindiğinde ise ölüm, giderek artan bir biçimde profesyonelleşmiş ve endüstrileşmiştir. Özellikle 17. yüzyıldan itibaren ölü bedenlerin yönetimi, uzmanlaşma gerektiren mesleki bir alan haline gelmektedir. Mumyalama ve cenaze hizmetleri gibi uygulamalar, modern toplumun iş bölümü ve emeğin parçalanması süreçleriyle yakından ilişkilendirilmiştir. Yazar, bu profesyonelleşmenin aynı zamanda modern toplumların yapısal işleyişine dair önemli bir gösterge olduğunu belirtmektedir.

Bölümde ayrıca ölümün metalaşma süreci dikkatle incelenmektedir. Cenaze hizmetlerinin giderek kurumsallaşması, cenaze duyurularının resmi davetiyeler ya da cami hoparlörlerinden verilen selalar aracılığıyla yapılması ve cenaze hizmetlerinin

ücretlendirilerek bir tüketim alanına dönüşmesi, ölümün ekonomi-politik bağlamda yeniden üretildiğini açıklamaktadır. Yazarın sunduğu tablolar, Amerika’da cenaze hizmetlerinin tarihsel seyri ile Türkiye’de defin, nakil ve kabir bakımı gibi hizmetlerin ücretlendirilmesini karşılaştırmalı biçimde ortaya koymaktadır. Ayrıca çevrim içi cenaze hizmetlerinin ve “cenaze süpermarketleri”nin ortaya çıkışı, ölümün dijitalleşen boyutunu ve neoliberal pazar mantığıyla iç içe geçişini somut örneklerle göstermektedir.

Yazar, ölümün sınıfsal boyutunu da bu bölümde ele almaktadır. Geleneksel toplumlarda ölüm, dinsel otorite ve toplumsal roller üzerinden sınıfsallaşırken, modern toplumlarda bu farklılıklar büyük ölçüde ekonomik sermaye ve parasal güce dayanmaktadır. Mezarların biçiminden cenaze törenlerinin ihtişamına kadar birçok unsur, ölümün sınıfsal görünümünü gözler önüne sermektedir. Teknolojiyle birlikte ölümün yeniden tanımlanması da bölümde ele alınan önemli bir boyuttur. Hastane merkezli ölümler, bedenin tıbbileştirilmesi ve modern ölüm imgelerinin risk, gecikmişlik veya bilimsel atıklarla ilişkilendirilmesi, teknolojinin ölüm sosyolojisindeki rolünü açığa çıkardığını ifade etmektedir. Bununla birlikte güzellik ve estetik endüstrisini, modern bireyin ölüm kaygısını bastırma girişimi olarak tanımlamaktadır.

Son olarak, bölüm “*Sonuç Yerine ya da Zoru Yaşamak*” başlığıyla, ölümün sosyolojik bir nesne haline getirilişinin metodolojik zorluklarını tartışmaktadır. Yazar, dinin sosyolojik çalışmalarda metodolojik bir sınırlılık getirdiğini, folklorun ölümü dar bir geçiş ritüeli alanına hapsedtiğini, buna karşın sosyolojinin ölümü özgürleştirici bir perspektifle ele aldığı ifade etmektedir. Ölüm turizmi, etik dışı tartışmalardan arındırılmış sosyolojik yaklaşım ve Türkiye’nin kentleşme sürecinde mezarlık çözümlenmeleri, bölümün öne çıkan katkıları arasında yer almaktadır.

İncelenen eser, ölüm sosyolojisi alanında temel bir başvuru kaynağı niteliği taşımaktadır. Yazarın yaklaşımı, yalnızca sosyolojik teoriyle sınırlı kalmayıp; felsefe, tıp, psikoloji, film, sanat, din (Hristiyanlık ve İslam başta olmak üzere farklı inanç sistemleri), mitoloji, tasavvuf, Hint düşüncesi gibi çok çeşitli disiplinlerden yararlanarak disiplinler arası bir perspektif sunmaktadır. Bu özellik, eseri yalnızca sosyoloji öğrencileri ve araştırmacıları için değil, aynı zamanda farklı disiplinlerde çalışan akademisyenler için de değerli kılmaktadır.

Eserde hem geleneksel hem de modern dönem örneklerine geniş yer verilmiş, ölümün kültürel ve tarihsel bağlamlarda nasıl anlamlandırıldığına dair zengin bir içerik sunulmaktadır. Araştırmacıların sahadan elde ettiği verileri “araştırma notu” başlığı altında paylaşması, çalışmanın yalnızca kuramsal bir tartışmayla sınırlı kalmadığını, pratikle doğrudan ilişkilendiğini göstermektedir. Ayrıca tablolar ve görselleştirmeler, konunun okuyucuya daha açık bir şekilde aktarılmasını sağlamakta, ikinci bölümde teoriler ile saha verilerinin eşleştirilmesi ise teori ve pratik arasında güçlü bir bağ kurmaktadır.

Çalışma, ölümün simgesel temsillerini de ele almaktadır. Ölümün yalnızca biyolojik bir son değil, aynı zamanda sosyal hafızayı, ideolojik yapılanmaları ve ritüel

pratikleri şekillendiren toplumsal bir olgu olduğunu ortaya koymaktadır. Yazar'ın simgelerden ideolojiye, törenlerden ritüellere uzanan analizleri, ölüm sosyolojisinin kültürel boyutlarını anlamak açısından önemli bir kuramsal ve ampirik çerçeve sunmaktadır. Bunun yanı sıra ölümün ekonomik, teknolojik, estetik ve sınıfsal boyutlarının da tartışılması, konunun kültürel veya dini bağlamlarla sınırlı olmadığını da göstermektedir.

Sonuç olarak, eser disiplinler arası kapsamı, saha verileriyle desteklenen analizleri ve metodolojik örnekliliği sayesinde ölüm sosyolojisi literatürüne önemli bir katkı sunmaktadır. Kapsamının genişliği bazı ayrıntıların göz ardı edilmesine yol açmış olsa da bu durum, çalışmanın değerini azaltmamakta; aksine ileride yapılacak araştırmalar için yeni tartışma alanları açmaktadır.